لەپێناو خزمەت بە کۆی ڕەنجبەران ... نووسین و ئامادە کردن: سەعید ئەمانی

کورتە باسێک سەبارەت بە رۆمانی" رۆژی ڕەشی کرێکار"، لە نووسینی ئەحمەدعەلی خودادادە، کە وەک یەکەم بەرهەم و بنچینە لە بواری ئەدەبیاتی کرێکاری لە مێژووی ئێراندا چاوی لێدەکرێت. و بە پێشوازی لە ئەوەڵی مانگی مەی رۆژی هاوپشتی جیهانی چینی کرێکار لە ساڵی ١٣٩٨ بەرابەر بە ٢٠١٩ ئامادە کراوە.

نووسین و ئامادە کردنی: سەعید ئەمانی

رۆمانی" رۆژی ڕەشی کرێکار" کە لە دەیەی سەرەتای ١٣٠٠ ی هەتاوی خراوەتە ژێر چاپ، وەک یەکەم رۆمانی ئەدەبیاتی کرێکاری ئێران بە ئەژمار دێت.
ئەم کتێبە کە ژیانی وەرزێرێکی ئاسایی وێنا کردوە، بە وتەی نووسەرەکەی" ئەحمەدعەلی خودادادە" ئەگەرچی بە ڕواڵەت رۆمان و ئەفسانەیە، بەڵام لە ناوەڕۆکدا واقعیاتی ژیانی کۆمەڵایەتی- سیاسی پارێزگاکانی رۆژئاوای ئێران و هەروەها تاران ی لە ساڵەکانی ١٢٧٠ تا ١٣٠٥ ی هەتاوەدا بە وردی و بە دروستی گێڕاوەتەوە. لە سەردەمێکدا ئەو کۆمەڵگای خستۆتە بەر زەرەبینی زەینی خەباتکارانە و چینایەتی خۆی، تازە خەریکە مناسباتی سەرمایەداری لە کۆمەڵگای ئێراندا دەردەکەوێ و گەشەدەکات.
نووسەر سەبارەت بە بارودۆخی نابەسامانی دێهاتەکان، مناسباتی کۆمەڵایەتی، زوڵم و زۆرداری خاوەن مڵکەکان، تاڵانچیتی دەسەڵاتداران و مفتەخۆری دەستوپێوەندەکانی دەوڵەت لەسەر ماڵی خەڵک، نا ئەمنی ڕێگاوبانەکان و هیتر، ڕوانگەیەکی نوێ و وردبینانەی هەیە. سەبارەت بە بارودۆخی دژواری کار دەنووسێت؛ باس لە نەخۆشییەکان و نەبوونی بەهداشت و پاکوخاوێنی و دەرمان دەکات؛ لە خۆراک و خۆاردنی خەڵک؛ لەو شتەی کە بەناوی ماڵ و سەرپەنا تێیدا دەژین؛ سەبارەت بە ڕێگاکان؛ ئیدارەی ڕێگاوبان و باج و ماڵیات دەدوێت. باس لە بارودۆخی ژیانی ئەو منداڵانە دەکات کە، ئەگەر شانسیان هەبێت و بە زیندوویی بمێننەوە، قۆناغی منداڵییان نابێت و لە گەنجیدا پیر دەبن. باس لە بەش و سەهمی ژنان دەکات لە کۆمەڵگایەکی کشتوکاڵیدا. ژن لە رۆمانی" رۆژی ڕەشی کرێکار" دا وەک

هەموو رۆمانەکانی ئەو سەردەمە لە ئێران، خاوەنی کەسایەتییەکی ئەوتۆ نییە؛ بەڵام ژنەکە کە کاردەکات و لە ماڵەوە زیندانی نەکراوە.

ئەحمەدعەلی لە ڕوانگەیەکی ئۆمانیستی سۆسیالیستییەوە ڕوانیویەتە کۆمەڵگا و ئەوەی بەلای ئەوەوە گرنگ بووە نەک ڕەگەز و نەتەوە و ئاین و پێگەی کۆمەڵایەتی کەسەکان، بەڵکو تەنیا ئینسان بوون بووە، و خوازیاری ئەوەیە کە هیچ جیاوازییەک لە نێوان ڕەگەز و نەتەوەکاندا نەکرێت و هەموان وەک ئینسان و خاوەن پلە و موقعیەتی وەک یەک ببیندێن و گرنگیان پێبدرێت. لەم بارەیەوە دەنووسێ:" کورد، تورک، لوڕ و فارس یەکسانن و ڕەوانییە جیاوازی لە نێوانیادا بکرێت.

ئەم کتێبە، خەریکی روون کردنەوەی زوڵم و ستەم و زۆردارییەکە؛ کە لە شکڵ و شێوازی جۆراو جۆردا روویانداوە. دنیا، لە رۆژی ڕەشی کرێکاردا، دنیایەکی لێڵ و تاریک و پڕ لە تارماییە. سەبەبکارانی سەرەکی ئەم تاریکییە، لە ڕوانگەی نووسەری ئەم رۆمانەوە، دامودەزگای پان و بەرینی حکومەتی قاجار، شەریعەتمەداران و تاجرانی ئاینین. ئەمانەن کە خەڵکیان لە نەزانی و دواکەتوییدا ڕاگرتوە. بەڵام ئەوە تەنیا دەسەڵاتداران نین کە دەکەونە بەر تیغی ڕەخنە. خودادادە هەڵسوکەوتی مەحکومان و ژێردەستانیش دەخاتە ژێر وردبینییەوە. ئەگەر لە شارەکاندا کەسانی زمان لوس و فێلباز بوونیان هەیە و خەریکی گزی و کڵاو لەسەرنانن، لە ئاواییەکانیشدا خەڵک سادە و ساکار و شەرمەون و ڕواڵەت بینن. ئەم ڕوانگە ڕەخنەگرانە، لایەنێکی مودێڕن ئەداتە گێڕانەوەکەی خودادادە؛ لەبەر ئەوەی کە یەکێک لە هێماکانی نزیک بوونەوە لە مەدەنییەتە، ڕوانگەی ڕەخنەگرانەیە سەبارەت بە ڕابردوی کۆمەڵە، وەک ئەوەی کە چۆن بوین، لە کوێداین و چیمان دەوێ.

بە تێپەڕ بوونی کات و توێژینەوە لەسەر ژیانی کۆمەڵایەتی دانیشتوانی ئێران، نووسەر بەو ئاکامە دەگات کە توێژی ئاخوندەکان کاریگەرییان بووە لەسەر بەناوشیار مانەوەی خەڵک. خودادادە لەگەڵ ئەوەی کە خۆی هەشتا بە تەواوەتی مەزهەبی وەلا نەناوە، بوونی ئاخوند بە یەکێک لە گەورە ترین و سەرەکی ترین هۆکارەکانی دواکەوتویی ئێران دەزانێ و بە ئاشکرایی دەڵێت تا ئەوان لە ژیانی کۆمەڵایەتی و سیاسی کۆمەڵدا بوونیان هەیە، دەرگاکە هەرلەسەر پاژەنەی پێشوی دەسوڕێتەوە؛ کەوایە واباشترە لە گۆڕەپانی ژیانی کۆمەڵایەتی دوور بخرێنەوە.

نووسەر باس لە قوتابخانە و ژیانی شاری دەکات و دەڵێ:" لە شارەکاندا قوتابخانە خەریکە جێگای مەکتەب دەگرێتەوە؛ شار خەریەک

توێژ دەهاوێژێ و فەرهەنگی شاری دەبێتە جێگرەوەی فەرهەنگی کۆن و شێوە دێهاتیانە. کڕین و فرۆشتن و سەودا و مامەڵە پەرەدەگرێت.” هەروەها باس لە دەست تێکەڵ کردن و پیلانەکانی ئەربابەکان و کاربەدەستانی حکومەتی دەکات. دارۆغە و قازی بە مشەخۆر و زۆر وێژ و دەست لەنێو گیرفانی خەڵکدا ناو دەبات و دەڵێ خوویان بەو کارەوە گرتوە. ئەم رۆمانە تەنانەت باسی شێوازی کشتوکاڵ کردن و ئاوداشتن و بەروبوی وەرزێران و سەهمی ئەربابەکان لەم بەرهەمەی دەستڕەنجی کارو زەحمەتکێش دەکات.

رۆمانی رۆژی ڕەشی کرێکار سەرەڕای گرنگییەکی مێژوویی کە هەیەتی، هەم وەک رۆمان و هەم وەک بەڵگەیەکی گرنگ لە مێژووی کۆمەڵایەتی ئێراندا، بەو هۆکارانەی کە لە پێشوتاری کتێبەکەدا هاتوە، بە نەناسراو ماوەتەوە. ئەم کتێبە کە بەرگی دووهەمی قەت لە ئێراندا چاپ نەکرا، بەم دواییانە لە دەرەوەی وڵات، و لە بەرگێکدا، بەشی یەکەمی رۆمانەکەشی لەگەڵ چاپ کراوەتەوە.

میرزا ئەحمەدعەلی خودادادە دینوەری لە دایکبووی ساڵی ١٢٦١ یان ١٣٦٢ ی هەتاوی لە ئاوایی شێرخانی دینوەرە. ساڵی ١٣٣٤، نووسەر و چالاکی سیاسی ساڵەکانی سەرەتای سەدەی ٢٠ بووە. ئەو ئەندامی حیزبی دیموکڕاتی عامیون ی ئێران بووە، و لەگەڵ نووسینی کتێبی داستانی رۆژی ڕەشی کرێکار، یەکەم بەرهەمی بە زمانی فارسی لە بواری ئەدەبیاتی کرێکاریدا و هەروەها ئەدەبیاتی ناوچەیی لە ئێرانی بەرهەمهێنا. ئەو وەک بنیاتنەری ئەدەبیاتی کرێکاریش لە ئیران دەناسرێت.

ئەحمەدعەلی لە ساڵی ١٣٠٥ ی هەتاوی کتێبی” رۆژی ڕەشی کرێکار” ی لە کرماشان چاپ کردوە. ئەم بەرهەمە لە سەرەتای سەرهەڵدانی ئەدەبیاتی داستانیدا بەرهەمهات و لە کێشەکی دێهاتیانە کە بەسەر ناوچەی دینوەر ی کرماشانی کوردستانی ئێراندا زاڵ بوو، نووسرا. لەم رووەوە دەکرێ بڵێین یەکەم بەرهەمی ئەدەبیاتی داستانییە لە ناچەکەشدا. ئەم رۆمانە لە ماوەیەکی کەمدا وەرگێڕدرایە سەر زمانی روسی و لە ساڵی ١٩٣٥ ی زاینی لە تاشکەند، لە ئوزبەکستان، چووە ژێر چاپ. خودادادە لە پێشەکی کتێبەکەیدا دەڵێ”: لەبەر ئەوەی رۆژگار سەری سازگاری لەگەڵ هەژاران و ڕەنجبەراندا نییە ئینسانەکانیش بەپێی بارودۆخی سەردەم دەچن بە هانای یەکترەوە، ئەم کەسە بی قدر و پلەوپایە واتە ئەحمەد کوردی دینوەری بە خزمەت بە عالەمی بەشەریەت، بە پێچەوانەی نووسەرانی بە تەواو مانا، کتێبەکەی بەناوی چینی کرێکار و کەی

ڕەنجبەرانەوە پێشکەش دەکات. مەبەست لە نووسینی ئەم کۆمەڵەیە کە بەڕواڵەت ڕۆمان و ئەفسانەن و لە ناوەڕۆکدا ڕاستیەکی پاڵاوتەن سەبارەت بە ژیانی زەحمەتکێشان، پەکەشی بارەگای تاک بە تاکی بەشەریەت دەکەم. و هیـوادارم جیـاوازی هەبێـت لەگەڵ هەمـوو ئەو نووسراو و گۆڤارانەی لە لایەن دەسەڵاتداران و سەروەتمەندانەوە، بە ئـــاوێتەکردنی هەزاران ڕاســـتی و ســـاختە و کەڵەـــک و درۆ، دەڕازێندرێنەوە. و ببێتە سەرەتایەک بۆ ئایەندەگان و چاوەڕوانم کەس بە چاوی سووک سەیری کەسی تر نەکات و تەمەنەک بە خۆ بەزل زانی و تەکەبوری ئاوێتە بە نەزانیەوە بەسەر نەبات. فارس، کورد، تورک و ئەوانیتـر بەچـاوی ڕێـزەوە لە یەکتـر بڕوانـن و دوور بکەونەوە لە دڕندە خوویی.